

ספריי עם עובד

קטלוג כללי,

תש"א—תשנ"ב

1991—1941

ט

מתרבות של שבט פרוולטاري لتרבות פלוראליסטית של עם

ראשי פרקים להיסטוריה של הוצאה הספרים עם עובץ

מאת זהר שבית

מראשיתן גילו מפלגות הפועלים בארץ-ישראל עניין בספרות ובМО"לות. ה"שבט הפרוולטاري" המאורגן בהסתיו תדרות העובדים הכללית נתפס כמי שזוקק לספרות משל עצמו, המשקפת את עולמו, ועונה לצרכיו האינטלקטואליים והרוחניים. בסיסו התפיסה הזאת עמדה המחשבה, כי שם שאין להפריד ספר וממו"לות משתיהן. כשהוחקמה הוצאה "אהוזות העבודה" בתרע"ט קבע ברל צנלאסון את יעדיה של הספרות העברית, כמו שאלה יפנה העובד העברי כדי "למצוא בה את צרכינפשו, השכלה ויעת, אמנות ושירה, ברור ענייני החיים, קשרים עם העולם, עם חיי העבודה בעולם ומלחמת-שחרורה, עם המחשבה האנושית, ניב שפתאים לשאייפותיו, חזון עתידיו". הספר צויר כ"המחנן המשחרר. [...] רע נאמן, עוז בחיקם, בסתיירתם ובבניהם".¹ לדוד בן-גוריון היה חזון דומה של חברות פועלים אוטונומיות המספקת לחבריה גם את הספרות הדורשה להם. לפיכך הצע

* תודתי לב' יעל נאמן על עזרתו הרבה באיסוף החומר ובארגוןו.
תודה לגב' דבורה סתווי ממכוון נאים, לדפנה יוספוב, המכון לחקר תנועת העבודה על שם פנהס לבון, לבורך תורזר, וכן מפלגת העבודה, בית ברל, לד"ר דן סימון מנהל הספרייה המרכזית באוניברסיטת תל אביב, ולבתיה מישור מהוצאה עם עוד על עצותם באיתור חומר המקורות.

¹ מודעה בكونטראס, ה, תרע"ט, עמ' 3-5.

בມיטבה של ספרות העולם, הצריכה להגיע אל "סכת-
נוטרים הדלה של השומר העברי" ואל "ארון-הספרים
היפה של מחבבי הספרות".⁴

היוזמה להקמתה של עם עובד הייתה של ברל צנלאסון. קשה להעריך כמה מצא פנאי ומרץ להשקייע בעניין זה דזוקה ב-1942 ולמה הגיע דזוקה אז למסקנה שהסתדר רות זוקה להוצאה ספרים משלה. הנימוקים שנותן התואימו לא פחות — ואולי אפילו יותר — למצבה של הסתדרות בשורדים הקורומים:

"עם עובד זה מפעל ספורותי שבמרכזו עמדות דאגה
לחבר [...] אנו דואגים לכך שהקורא יקרא את הספרים
שלנו, שהספרים יהיו קשורים אותו, קשורים עם חייו
[...] אנו יכולים לתת לקורא העברי לכל היותר מספר
ספרים מסוימים, כאשר נפתח את המפעל שלנו, לכל
היותר כמה עשרות ספרים בשנה. ומשום כך חיבוריהם
אנו לדקק מאד בבחורה, ואנו חיבורים שיטות ניפוי
והתאמת הספרים לצרכים, לצרכי האומה, לצרכי תנועת
הפועלים, לצרכי השכלה של הקורא" [ההדגשה של,
ז.ש.]

נראה כי יוזמתו של ברל הונעה בעיקר מן העובדה, שלשתי התנועות הקיבוציות — הקיבוץ המאוחד וה- שומר הצעיר — היו למנ שנת 1939 הוצאות ספרים משל עצמו, שמדיניותו הוכתבה על-ידי תפיסת עולמן האידיאולוגית והפוליטית. הרעיון עצמו התגלה שנים קודם לכך. אחרי שהיוזמה של 1924 לא יוצאה אל הפועל החליט הוועד הפועל של ההסתדרות ב-1935, במלאות עשור לזרב, להקים הוצאה ספרים הסתדרותית בעריכת ברל צנלסון. אז התקבלה הצעה בהסכמה כללית, בלי שנותקלה אפילו בהתנגדותם של אנשי השומר הצעיר בוועד הפועל, אולם לא יוצאה אל הפועל

⁴ "מאת המוויל". יפתח א, [תרע"ב],/^ז.

5 צנלאסווין, ברל, [תש"ה] תש"י. ספרות לעם (ביבליוס פעלים י"ח
בנין תש"י), ב. 5.4.1942. כתבי ב. צנלאסווין, כרך שניים עשר (מיילו
אים), הוצאת מפלגת פועלי ארץ-ישראל, עמ' 150–166.

ב-1924 להקים הוצאה ספרים הסטודוריתית, שתוציא לאור בעיקר ספרים שעניינם תולדות תנועת הפועלים והסוציאליזם.²

והנה, למורות הכרה זו בחשיבותה של הוצאה של ספרים הסתדרותית התעכבה הקמתה של הוצאה הספרים של הסטודיות העובדים הכלליות בעשרות שנים. היא הוקמה ביוזמתו של ברל צנלאסן בעצם ימי מלחמת העולם השנייה, כאשר החזון של חברה הסתדרותית אוטרקטית השניתיה, מבחינה תרבותית כבר היה שיין במידה רבה להישטריה. ואכן, הוצאה עם עובד באה לעולם כדי להוכיח שהסתדרות לקרה "על עצמה את התפקיד לייצור עברית את הוצאה הספרים של העם" אינה מאנicha את צרכיו הרוחניים של ציבור הפועלים ומשמעות לו — דברי ברל בשנת 1941 — "[...] כאורה בחברת העובדים — את צרכיו הרוחניים-הספרתיים עד כמה שידה של ההתקדמות מינעת".

מכתחילה נועדה עם עובד למלא אחר ה프로그רמה האז', אבל כבר מראשית דרכה נקלעה להתחבות בשאלת מהי "ספרות פועלם" לעומת "הספרות הכללית". התחבות זו, שליותה את החוצה משך שנים רבות, מஹוה מראה נאמנה לכמה מתחילכיהיסוד של התרבות העברית בארץ ישראל. הוצאה עם עובד, שנועדה להתמקד בספרות שענינה וולמו של הפועל בארץ ישראל, הנשען, לדברי ברל, "על כוחותיו ועל כוחות סופירורעיו", היפה לאחר למעלה שני עשרים להוצאה ספרים של מבחר הספרות העברית וմבחר ספרות העולם, שבה מילאו שיקולים או כתיבים אידאיים תפkid משני יותר ויותר. בכך, למעשה, הלכה בדרך שהצע י"ח ברמן, שלמן יסוד הוצאה "יפת" ראה בפועל הקורא שותף מלא

³ גורט, אבתי, 1980, *קנאות דוד*, שוקן: תל אביב, עמ' 507.

⁸ אגלוֹסָוּ, בָּרֶל, [תְּשִׁׂי], 1941. "הוֹצָאת-הסְפִרִים שֶׁל הַחֲסִידָרוֹת"

(במושחת החסידות), כ"ט בשבט תש"א — [1941]. כתבי ב. צנלאסון.

ברוך חמישי, הוצאה מפלגיה פועלי ארץ ישראל: תל אביב, עמ'

של חבריה :

"היאין זה מוזר ? בהרבה שטחים הננו, אם אפשר כאמור, הפסקים העיקריים (או היחידים) של הציור שלנו : בשדה העבודה, בשדה הרכבות החומרית ; [...] אבל בעולם הרוחני,— במידה שהדבר יוצא מתחומים ספציפיים של ענייני מפלגה והסתדרות — סמכנו על אחרים שיבואו ויערו לנו [...] הגמונייה אין פירושה כפירה במצוות חוגים ושכבות אחרים או זלאל בהם. הגמונייה אין פירושה גם דיקטורה. הגמונייה אינה נקנית על ידי מושרי שלטון דוקא. הגמונייה משמעותה : שליטה רוחנית, השפעה מכרעת, הליכה בראש בחיי העם. [...] ואני מודע : שבilibי הענן של הוצאת-ספרים, של חינוך נוער, של יצירתי ספורט-ילדים עברית בארץ, אף הוא פרק במלחמה על hegemonia של העובד, של החלוץ, בציונות".¹⁰

הנחה זו, שהיא מלווה בחששות עמוקים מהעתיד הרוחני המוגבל הצפוי לציבור הקוראים בעברית, הציור שאותו תיאר כ"ארץ-ישראל" מבחינת הלשון, מבחינת תוכן חייו" סיפקה לכטולסון את הלגיטימציה להקמת הוצאה-ספרים, מתוך חשש שם לא יסופקו לו צרכי הרוחניים בעברית הוא ייאלץ.

"[...] לחפש את מזונתו הרוחניים בחוץ, במרקחים. [...] צרך שידע אדם כי מחקר טוב ומדוע וספרות קלאסית אפשר למצוא לא רק בשפות-ילען, אלא גם בעברית [...] כך צריכה ההסתדרות, אשר בנפשה הדבר, בכספי הדור השני והשלישי שלה, להתאר לקרהת ביצרונו הרוחני. הוצאה-ספרים אינה יכולה להיות אלא חלק של התכנית".¹¹

¹⁰ כטולסון, ברל, [תש"ז], 1941. "הוצאת-הספרים של ההסתדרות" (במועדצת ההסתדרות, כ"ט בשבט תש"א — [1941]). כתבי ב. כצ'יסון. כך חמימי. הוצאה מפלגת פועל הארץ ישראל : תל אביב, עמ' 147—173.

¹¹ כטולסון, ברל, [תש"ז], 1941. "הוצאת-הספרים של ההסתדרות" (במועדצת ההסתדרות, כ"ט בשבט תש"א — [1941]), כתבי ב. כטול-

מטיבות כלכליות". התוכנית לא ירצה מסדר היום של ההסתדרות. ב-1940 שוב הועלה הרעיון, תחילה בדיזונים שנערכו בוועד הפועל של ההסתדרות ואחר כך בມועצת ההסתדרות המ"ב.⁶

לאחר ויכוחים ממושכים החליטה ב-1940 מועצת ההסתדרות להקים הוצאה ספרים של ההסתדרות ובחרה בברל כטולסון כעורך הוצאה. ההחלטה נתקבלה בהתנגדות של אנשי השומר הצעיר, שחשו שהוצאה הייתה מוגבלת ותתירה בבחירתה בתחרה בבחירת הספרים שלהם ותהייה בעלת חותם של מפא"י ביחסות ההסתדרות.

מעט שנתיים נוספת עברו מהיום שבו הוחלט סוף-סוף על הקמתה של הוצאה, ועד להקמתה בפועל באפריל 1942. אמנים סמכיוותיו של ברל הוגבלו על-ידי ועד-מנה, אבל למעשה לא היה ערעור על סמכותו הבלעדית של ברל. נראה כי ברל עצמו היה מודע לתמייה שלולה יווצמו המומ"לית לעורר בנטיות השעה, ולכנון העניק ליוזמה הסבר אידיאולוגי חדש :

"אין להרבות דברים על מה ולמה ואתה ההסתדרות להתחל בפעלת תרבותית חדשה בעקבם החלטות [...] אנו באים אחים חנוקה מגיע אליו ממצרי הגדיאות [...] אנו באים בשעה זו להניח נדבכים חדשים בלבינו. אותו כוח המצווה עליינו את החיים ואת העמידה מול אויב הוא המצווה עליינו התוגנות והתבצרות רוחנית. ובימים שישובים יהודים נחרבים וקני תרבויות נשמדים, אנו נדרשים לכך יותר מכל זמן" (הדגשה שלי, ז.ש.).⁷

רק במקום השני נקרה הכוונה המקורית של "[...]" [...] סיפוק צרכי הchanocim והתרבותיים של כלל העובדים מנוף ליצירתנו הרוחני, להשכלתנו ולעלוי חיינו".⁸ [...] כך שבברל וחזר בראשית שנות ה-40 על תפיסת העולם של מייסדי ההסתדרות הכללית ב-1920 : האמונה כי ההסתדרות אחראית גם לחינוכם ולמזונם הרוחני

⁶ שפירא, אניות, ברל, עם עובד : תל אביב, עמ' 626.

⁷ שפירא, 1980, 627.

⁸ דבר, 1.4.1942.

⁹ דבר, 1.4.1942.

וגם אחרי מותו ב-1944¹³. בדצמבר 1948 הושלם הפירוד בין העיתון ובין ההוצאה, ועם עובד עברה למשכנה החדש¹⁴ אבל הזיקה נשמרה בכל הנוגע לדפוס (עם עובד הדפסה את ספריה בדפוס דבר) וUMBRAIS של מכירה למוציאים.¹⁵ חברים ותיקים בהנלה פרשו ואחרים, כמו זלמן רובשוב, הצטרפו אליה. ב-1948 התמנה דב ליפץ כמנהל ההוצאה¹⁶ ואברהם קרייב לעורכה, ובתחלת שנות החמשים מונה שלמה גרויזנסקי לעורך הראשי שלו, ומשה הורביץ כמנהל.

עxon בראשימת הספרים שראו אור בשני העשורים הראשונים מלמד כי בעיקרו של דבר נשמרה המגמה הראשונית: ספרים בענייני השעה ותנוועת הפועלים בעולם, ספרות ילדיים מתורגמת מروسית, ספרי מדע פופולרי ועוד. בשנים הראשונות הופיעו בתוכנית ההוצאה ספרים פרי עטם של סופרים שכבר אכו להכרה כמו חיים חז, א.א. קבק, יהודה בורלא, זלמן שניאור, דברה בארון, ד. שמעונוביץ [שמעוני], ז.י. אנכי, מ. סmilenski, מ. וילקנסקי, מעת ספרים של סופרים חדשים יחסית כמו ש. הלקין ושני ספרים בלבד של ספרים לא מוכרים — דוד מלץ ושלמה ריכנשטיין.¹⁷

¹³ חברי הנהלה ב-1947 היו י. מרמינסקי, מ. בוגדן, א. בקר, ד. ליפא, ג. שליט, ב. חבס, ש. ינאי, ח. כהן, ג. פינקלשטיין ו. קולובסקי, המכון לחקר תנוועת העבודה ע"ש פנחס לבון 267-26.

¹⁴ דוד לחודים יוניי — דצמבר 1948, המכון לחקר תנוועת העבודה ע"ש פנחס לבון 267-26-267-26.

¹⁵ כך לדוגמה הושג בחודש אפריל 1948 הסכם בדבר מכירת 4116 עותקים של הטור השבעי במחירים מואלים לדבר (דו"ח לחודש אפריל, המכון לחקר תנוועת העבודה ע"ש פנחס לבון 267-26-267-26). למרות שהספר היה רב מכיר ועד לחודש מאי 1948 נמכר ב-5302 (!) עותקים (!) (דו"ח לחודש מאי 1948, המכון לחקר תנוועת העבודה ע"ש פנחס לבון 267-26-267-26).

¹⁶ מכתב מיום 6.12.1948, המכון לחקר תנוועת העבודה ע"ש פנחס לבון 266-26-267-26.

¹⁷ פרופסקט ההוצאה לשנת תש"ג'תשי"ד, דבר, 19.4.1943.

עxon בראשימת הספרים שראו אור עם עובד בשנים הראשונים מגלת רק התאמאה חלקלית בין הcharactre הכוונות לבין הספרים שראו אור. ספרים כמו ספר הגבורה — אנטולגיה ההיסטורית ספרותית של ישראל הלפרין או ספרו של מ. ברסלבסקי בITLE מצדה (שני הכותרים הראשונים שנאו את שם עם עובד ויצאו לאור כבר בתש"א), ואחריהם היו קשוריהם קשר אמרץ לפrogramma ולרוח הזמן — אבל ספרים כמו מסע הפלאים של נילס הולגרסון, משל איסופוס החכם או מסע לארץ הקופים של צ'יקובסקי, בוודאי שלא היו חלק מה" מורשת היהודית" שצריך להציג, או ממרכז ה"התגוננות וההתכזרות הרוחנית" של היישוב בשנותיהם האחרונות של המלחמה. כבר בשנים הראשונים של ההוצאה נמצא אפוא גיוון בראשימת הכותרים — מהיושבת בגנים וריחים שבורות של ההז עד ביאטריצ'יה של נחום גוטמן, מבית הספר לדיקטטורים של סילונה עד זקני בית הספר בוילבי של טלבוט.

סימני דרך בתולדות ההוצאה

הוצאה עם עובד הוקמה תחילתה כזרוע של עיתון דבר וסופה לו. קשר אריגוני זה יצר מראשית הדרכן מתיחות בין מערכת העיתון לבין ההוצאה. עם עובד נעשה בין כתלי דבר, כתב דוד זכאי לברל צנלסון, אבל אין מתייעצים עם חברי המערכת ואין מדווחים להם על הנעשה בהוצאה.¹⁸ אנשי עם עובד התלוננו על אויריה עוינית מצד אנשי דבר. המתח גרים לכך שחברי הנהלת ההוצאה החלפו לעיתים קרובות בימי חייו של ברל

soon. וכך חמישי. הוצאה מפלגת פועלי ארץ ישראל: תל אביב, עמי' 173-147.

¹⁸ כ"ג איר תש"ג, בית ברל, וראה גם אצל שפירא אניתה, "ברל צנלסון ואנשי היצור". דבר השבוע, 23.1.87.

ההסתדרות דאז, פנהס לבון, כדי להבהיר את רוע הגירה:

"גם ידוע לנו כי לא כל המוסדות ההסתדרותיים נשאים את עצמן, ועדיין לא שמענו כי ההסתדרות מוכנה לוטר על מוסד כלשהו ממוסדותיה. האומנם יהיה>Doka המוסד התרבותי של ההסתדרות ה'טלית ותפילין' שאוטם צריך לזרוק הימה? ... האומנים יסדה ההסתדרות את הוצאת הספרים שלא רק לשם רווחים? האין יחס זה של קברניטי היישוב וההסתדרות לספר ולספר העברי, ככלומר לתרבות העברית, אחד הגורמים לפרצוף של היישוב בימינו [...] ועובדיה המוסד מה יהיה עליהם? עובדים אלה, סופרים ואנשי ספר, וסתם העובדים במוסד מיום הראשון, שזו לעובוד במחיצתו של ברל, עובדים אלה אשר לא חינם באו לעבור ביעם עובדי>Doka, מה יהיה גורלם מחר-מחרתיים?..."²²

הפטרון שנמצא היה האחזקה של ההוצאה עם הוצאה עניות של מפא"²³, שערכה היה יהודה ארץ ואשר התמיהה בהוצאה לאור של כתבי תנועת העבודה ואישיה. האיחוד איפשר להסתדרות להמשיך ולתמוד בעם עובד בili לשאת אחריות להסכם קודמיים. עניות יכולה למשיך להוצאה לאור ספרים בעלי עניין מיוחד — ככלומר, בעיקר את כתביים של אנשי תנועת העבודה.²⁴ אבל מן המשבר נחלצה ההוצאה סופית במרס 1957 כשםשה שרת, שפרש מרשות הממשלה כשתיים קודם לכך, התמנה כמנילה. שרת הכיר את ההוצאה היטב, שכן שימש בעבר כי"ר מועצת המנהלים שלה. הוא ענה לבקשת מציר ההסתדרות ומזכיר מפא"²⁵ דאז, ראובן ברקן, לסייע בקים ההוצאה כי "מורשת ברל מחייבת"²⁶ וכי דרושה "סמכות גבוהה [...] האפשרויות לעתיד כבירות".²⁷

²² מכתב ממועד העוכדים של "עם עובד" מיום 22.10.1956, המכון לחקר תנועת העבודה ע"ש פנהס לבון 23-267-א.

²³ הארץ, 8.3.1957.

²⁴ יומן שרת, 25.2.1957.

²⁵ יומן שרת, 25.2.1957.

מידניות זו לא השתנתה במשך מעלה מעור, וכן קרה שבשנות החמישים עדין הוצאה לאור עם עובד ספרים רק של אוטם ספרים שהשרה או הפרזה שלחט כבר צו להכרה. גם בתחלת שנות החמישים עדנו לצתת לאור בעם עובד ספרים של קבק, האז, שניאור (שהיה בין היחידים שגם למחוזה מלאה של שירותם), פיכמן, שופמן ובורלא; ככלומר, רשימה כמעט זהה לרישימת הספרים הראשונה של ההוצאה מכך, כאשר עדנה על הפרק שאלת התכנון של הסדרות השונות לשנת תש"ט, נבחרו ששה ספרים מבין אלה שהציגו זלמן רובשוב, וביניהם דברה בארון וחיים הא. ספריהם של קרלו לוי ובר יוסף הושמו ברכבה, ואילו את ספריהם של מכס מאיר ושל ס. זייר הוחלט לדוחות. זאת למורות העבודה, שבתש"ו יצא לאור ספרו של יזהר בפאתי הנגב, אם כי בסדרת "זוטא".²⁸ בשנות תש"י, לאחר שיזהר כברזכה להכרה ומעמדו היה מوطה, השנה מאוד היחס אליו. כאשר עמד לסייע את ימי צקלג, חיירה אחוריו ההוצאה. משה שרת תיאר אותו כסופר יחיד בעל שאר רוח אמרית בקרוב כל הצעיר רים."²⁹ והוא מוכן לכלכת לקראותו ולהענות לכל דרישותיו בנוגע להוצאה ימי צקלג.

בשנת 1956 נכלעה ההוצאה למשבר עמוק. מנהליה הتخلפו לעיתים קרובות ואף דובר על מכירתה. כתבי יד נשרו ב/categories ומחבריהם גלו דאגה לגורלם. במאי 1956 קיבלו 37 עובדי ההוצאה מכתבי פיטורים ממועצת המנהלים שהתמנתה על ידי ההסתדרות.³⁰

עובדים אחרים הוזאו לפנסיה. הוצאה למכור את עם עובד להוצאה מסדה עוררה סערת רוחות. בשם זכו של ברל כצנלסון פנו עובדי ההוצאה למצ"ל

²⁸ ישיבת מערכת מיום 11.2.1949, ארכיון עם עובד.

²⁹ שרת, משה, 1978. יומן אישי. ספריית מעריב: תל אביב, מעתה,

.26.3.1957

.11.7.1957

³⁰ יומן שרת, 25.5.1956

.חצרץ, 21

לאחר מותו, לא הייתה מאורגנת בצורה מסודרת ומוגבשת די הצורך. שרת הוא שהקים מערכת מסודרת ומינה את ירוחם לוויא לתפקיד מזיכר המערכת ולצדיו א.ד. שפיר, כעורך וירמיחו צבי גורדון כמגיה ראשי. יורשו של שרת, אליעזר פרי, מיסיך את המבנה של ערכאים אוטונומיים האחראים לסדרות שונות, אחירות השבטיעה להם מרחב פעולה ותחום התמחות. באותו שנים התגבש המבנה המערכתי של עם עובד שהקנה להוצאה את המוניטין שלה וייחד אותה מן הוצאות האחרות. בעשר שנות כהונתו כמנכ"ל ההוצאה העמיד אותה פרי לפירחה גדולה והפק אותה להוצאה המרכזית במילות הישראלית. הוא סיים את עשר פעילותו בראש ההוצאה כך:

"התפתחותה של עם עובד בשנים האחרונות, שהביאה לכך שאנו מדפיסים בשנה כ-140 ספרים חדשים ומהדורות חדשות הביאה לכך שעס עובד עומדת בשורה הראשונה בין הוצאות הספרים בשדה המוריאלות בארץ והוא נחשבת בצדק לאחד מפעלי ההסתדרות הפופולריים ביותר הן בצייבור הפועלים והן בישוב בכלל".²⁶

בשנת 1971 אוחודה הוצאה תרבות וחינוך של ההסתדרות עם עם עובד כדי לקוץ בהוצאות האדמיניסטרטיביות. תרבויות וחינוך התרכזה בהוצאה ספרים על תנועות העבודה ובכתיביהם של אנשייה. באוגוסט 1972 התמנה נחמן אוריאלי כמנהל של ההוצאה. כשעקב את תפקידו ב-1976 התמנה דב גורפונג כמנהל ההוצאה ושימש בתפקיד עד מותו ב-1984. תקופה קצרה כיהן יצחק וינר כמנכ"ל ההוצאה עד שהוחלף ב-1984 באחרון קרואס, ולצדיו מונתה ב-1986 נירה הראל למנהל המערכת. מ-1984 עד 1987 כיהן גיורא רוזן כסמכ"ל ההוצאה.

²⁶ סקירה על פעולות עם עובד לסוף 1972, ארכיון עם עובד.

שרת קיבלה את ההוצאה במצב קשה והעמיד תנאי שהגנון המכובד יהיה באחריותה של ההסתדרות. הוא נמצא לפניו, כאמור: "מפעל הרוס עד היסוד ויש להקימו מחדש"²⁷, בין השאר, על-ידי התקשרות עם סופרים שבמרוצת השנים נטשו את עם עובד.

"אילולא נקבעו נפשותיהם של רבים מע"ע בשל נוהגו הנלווי בעבר, לא היו הדברים מגיעים ליידי כך. עכשו היחס לע"ע פגום ביותר והאמנו אליה כמווה כאן ויש להשלים על-ידי טבות הנהה ממשות את אשר החסיר העמד המוסרי".²⁸

שנכנס לתפקיד מצא שרת כי מצב ההוצאה אף קשה מכפי שישור תחילה:

"הצד המערכתי הוא בוקה וمبוקה. אי-אפשר להגיע לחקר רכושה הספרוני של ההוצאה — מהם כתבי היד שנתקבלו, על אילו מהם יש התחייבות [...] יש כבר תביעות משפטיות מצד כמה מחברים, ולעומתם זה כמו מהם מציקים ואינם נתונים מנוח בטענותיהם כי הובטה להם פרסום יצירותיהם. בתוך כל הבלבול הזה חסר היסוד הראשון לשיקום ההוצאה. אין מזכיר

מערכת, אין מערכת בכלל".²⁹

שרת הצליח להשיג תמיכה ממוסדות הסתדרותיים שונים ולהעמיד את ההוצאה על בסיס כלכלי יציב, פעים רבים התרבות גם בפקים הקטנים של ההוצאה, כמו עריכה לשונית והגשה של כתבי יד וניסוח מודעה, אבל היו תקופות שבהן היה מעורבותו קטן בשל עיסוקיו האחרים. ברל צנלסון ראה עצמו כעורך הראשי ופסק יחיד, אף שזכה את תיאור המצב כ"שלטון יחיד" שלו במערכת.³⁰ המערכת שהקים, ושהמשיכה לפעול

²⁶ יומן שרת 25.2.1957

²⁷ יומן שרת, 12.7.1957

²⁸ יומן שרת, 20.3.1957

²⁹ צנלסון, ברל, [תש"א], 1941. "הוצאת-הספרים של ההסתדרות" (במועדצת ההסתדרות, כ"ט בשבט תש"א — [1941]). כתבי ב-צנלסון. רך חמיש, הוצאה מפלגת פועל ארץ ישראל: תל אביב, עמ' 147—173.

מדיניות הוצאה לאור

בסיון תש"ג כתב ברל צנלסון לדוד זכאי: "רגע כתה בידיו להכנס את החסודות בידעתה או שלא בידעתה — לא במפעל מוויל בלבד כי אם באחריות לגורלה של הספרות העברית ולמצב עבודתו של הסופר העברי".³² ברל ראה אפוא את תפקידו של הוצאה לאור מישורים: פרסום ספרות שתמלא תפקידה מרכז במסגרת התפתחותה של הספרות העברית, ואחריות לנצח הכללי של הספר העברי. מכאן נגירה מעורבות כוללת בכל הנוגע למערכת היחסים בין הספרות — הספר — קחל הקוראים. ברל ראה את עצמו כמי שבורר ובורר את הספרים, מקיים شيء ושיח עם הקוראים, ויוצר את הקשר בין הספרות לבין קחל הקוראים, במקורה זה קחל הקוראים חברי הסדרות.

בשנה הראשונה לקיומם הוצאה יצאו לאור 36 ספרים. מספר הספרים שייצאו לאור החל וגדל בהדרגה עד שבעשנות השבעים היה ממוצע הכותרים לשנה כ-100 ספרים חדשים וכי-180 הדפסות חזרות בהיקף של כميילון עותקים לשנה. בשנה הראשונה חולקה עבדות ההוצאה לאربع סדרות: שחורת לנוער, ליד, סיירה ליגל הרך, כתבי תנوعת העבודה ולדור, שהוקדשה לסדרות יפה. סיירה זו הקנתה להוצאה את צביונה ונכללו בה רומנים וקובצי סייפורים مثل האז, בורלא, קבק, מאיר וילקנסקי (אלעזרי), ז.ג. אנכי ודוד מלץ. בספרות המתרוגמת נכללו סייפורים של לב טולסטוי, רומן של סטנדל ורומן של הספר היסני לין יוטאנגן. כן ראו אור מסות על ספרות של אברהם קריב, אליעזר שטיינמן ויעקב פיכמן, ספרי הגות ומחקר כמו *התנועה השבתאית* של גרשム שלום, *המחפה האנגלית* של ג.מ. טרוליאן והרפובליקה הגרמנית של ארטור רוזנברג. לארבעה הסדרות נוספת אחרי שנתיים סיירות דעת שנעודה

³² מודעת דבר, 7.7.1944.

³³ דבר, 19.4.1943.

³⁴ מיזוגים אחרים היו המיזוג עם תרבות וחינוך והמיזוג עם הוצאה לאור של הסדרות הפעילים החקלאים.

³⁵ מכתב שלא נשלח, מיום ד סיון תש"ג, גנץ מפלגת העבודה, בית ברל.

"לחקים בעברית ספריה יסודית במידע החברה".³² במשך השנים נוספו סדרות נוספות. ב-1943 החל להופיע סיירה של כתבי תנوعת העבודה וסיירת יד למשך, שהוקדשה לטפי שימוש ועזר.³³ ב-1945 החול בהפקת סדרות בתוכומי המדעים: שורש למצע, מכורה — לידענות ארץ-ישראל, מבונות כפים — ספרות שימושית לפועל, וסיירה חדשה לספרות יפה בשם אוטא, שהספר הראשון שהופיע במסגרתה היה ספרו של ס. יזהר בפאתי הנגב (תש"ה, מעשה תש"ו). ב-1954 הוקמה ספרייה לעם כתוצאה ממיזוג הסיירה עם הוצאה לאור של מועצת פועלי חיפה. הוצאה הסיירה נפסקה ממשך שנתיים והיא חודשה בימי שרת.³⁴

בשנת 1969 החול בהוצאה לאור של ספרית אפקים בעריכת אהובה מלכין וכן החלו להופיע סדרות מקוצר עיות שונות. סיירות שרחות ולילד הוחלפו בזון חסכו ושפן הספר שנערכו תחילתה ביידי ט. כרמי, ולאחר מכן ביידי חיים באר (מי-1974) וניהר הראל (מי-1983). עם עובד הייתה أولי ההוצאה היחידה בארץ שבה פעלו באופן סדיר שרחות, לכל אחת מהן טיפולה בתחום ספרותי מסוימת ובקהל יעד מסוימת לצורה מסוימת לאורץ ימן, תוך טיפול מודיניות ברורה של בחירה, ותוך שמירה על סטנדרטים גבוהים מאוד של ערכיה. ההוצאה העסיקה עורכי בית, ולא אחת נשמעו תלונות על שטעקים בה לא פחרות מחמשה וורכים בשכר.

ברל צנלסון עצמו לא התחייב על פרוגרמה מדויקת והעדיף לדבר על עקרונות של עריה: על עידוד הספרות המקורית והפיכתה ל"קניין עממי", על פרסום ספרים צערירים "אשרanno מצפים להתגולותם" וכדומה. את ההעדפות שלו אפשר ללמוד לא מדברים מפורשים אלא מרשימה הכותרים של ההוצאה. ואכן, כבר מתחילה

של הוצאת ספרים תנועתית המוציאה לאור גם ספרים של "קלסיקונים" עבריים בני הזמן. רומן של יצחק שלו, *פרשת גבריאל תירוש*, שהמסר שלו לא מתאים את המסר הרשמי של תנועת הפעלים היה חריג באותו זמן. לעומת זאת, כשלעצמה על הפרק האפשרות להוציא לאור את תולדות מלחמת העולם השנייה של וינסטון צ'רצ'יל — נדחתה זאת בטענה כי "כל הוצאה כן — עם עובד — לא!".³⁹ מכיוון שהוצאה לא ניתן נימוק כלכלי, נראה שצ'רצ'יל נדחה מפני שריה מנהיג שמרני. הדימוי הזה של הוצאה תנועתית בעלת טעם אידיאולוגי מובהק דבק בהוצאה גם בשנים מאוחרות יותר ואף התגלה לאביסורד, שבו הואשמה הוצאה שנתחנה יד לפרסום רומן המשקיף על תולדות תנועת העבודה במבט אירוני.

מפא"י עצמה לא ראתה בעמ עובד את הוצאה הספרים שלה. בדיון של מזכירות מפא"י שנערך ביום 28.6.49 התלונן ז. אהרוןוביץ על כך שהוצאה עם עובד איננה יכולה למלא תפקיד של הוצאה ספרים של המפלגה, וזאת בשעה של מפ"ם יש יותר מאשר בית הוצאה אחד: גם הקיבוץ המאוחד וגם ספריית פועלים. לגבי ספריית פועלים קבוע הדבר שהוא השתתפה על הדור החדש של הספרים: "מפ"ם כבשה את הדור הצעיר שבין הספרים. זהה הוצאה הספרים היחידה אשר כל סופר ציר במדינת ישראל הרוצה להזמין משחו הולך אליה". התלונות על כך שעם עובד אינה מצליחה למשוך לאקסניתה את מיטב הספרים הצעירים, שהתחילה לפרסם לפני מלחמת העצמאות ואחריה, נבעו לא מטעמים ספרותיים, חיליה, אלא מהחשש לאובדן ההגמוניות התרבותית, שאיתה ביקש כצנלסון לרכוש באמצעותם עובד. במאבק הפוליטי שהתחנה אז בין מפלגות הפעלים נראתה המשיכה של הספרים העבריים הצעירים למפ"ם ולאקסניות הספרותיות של ספריית

³⁹ ח. איינשטיין בדיון שנערך ביום 5.10.1950, המכון לחקר תנועת העובדה ע"ש פנחס לבון 21-267.

דרך התבטלת הוצאה עם עובד בספר הכותרים של ספרות מקורית שראו בה אוור. רוב הספרים היו רומנים של פרוזה ריאลיסטית או שירת התchiaה, בעיקר של בני דורו של בייליק.⁴⁰ הכותרים החדשים שהופיעו בספרות העברית בשנות ה-50 לא מצאו ביטוי בפרשומי ההוצאה, ובשנים שאחרי כן נשמעו בישיבות הנהלה קולות הקוראים לא贊ו את הספרים הצעריים ונשמעה קריאה בנוסח: "אל נתן שהכוורת הצעריים יתרכוו במקום אחד. נdag שם כאן תחא אקסניה לצערים ולאפשר להם לנצל".⁴¹

אמנם השמרנות הספרותית והשיקולים האידיאולוגיים הנחו את מדיניות הפרסום של הוצאה, אך לעומת זאת הוצאות הספרים האחירות של תנועת הפעלים הצעינה עם עובד ברבותחומיות וברבגוניות. פעמים אף הותחה(Cliphia) ביקורת על שאינה עשווה די לפרסום ספרי יסוד אידיאולוגיים.⁴² ביקורת עניינית יותר הייתה הידור הוצאה לאור של ספרי ייעוץ, שם נכסה צאן ברזל של הוצאה גדולה. על חסר זה כסו באופן חלקי הוצאה לאור בשנות השבעים של מיליון עברי רוסי ושל האנטיקלופדייה לידע הארץ — אריאל ב-10 כרכים. במסמך שחיבר לוריא בשנת 1972 הוא קבע שמדיניות הוצאה הייתה

مبוססת על עבודה "מן היד אל הפה", שכן "ברל כצנלסון בשעתו — ודאי מטמינים בנימשקל, אך אולי גם מתווך אי ידיעת העניין — לא כלל בתכנית הפעולה של הוצאה מה שמכנים 'ספריייסוד' [...] מסורות זו הפכה, ביודען ובלא יודען, לקו מנחה בפעולות הוצאה". לוריא חיע להוצאה לאור אנטיקלופדיות כלכליות, לקסיקונים, מילונים וספרי ההיסטוריה לעם.⁴³ התו שהותבע על הוצאה מימה הראשוניים היה

⁴⁰ פרוטוקט הוצאה לאור לשנת תש"ג-תש"ד. דבר, 19.4.1943

⁴¹ פרוטוקול מיום 5.10.1950, המכון לחקר תנועת העובדה ע"ש פנחס לבון 21-267-17.

⁴² יומן שרת, 23.12.1953.

⁴³ תזכיר מאות יוצרים לוריא, מיום 24.2.1972, ארכיון עם עובד.

בקשיים. שנים לאחר שההוצאה נדרשה לשמור על תקציב מסוון עדין לא הופנה בה המודעות לחסיבות הנושא, והמאזנים הושפו להציג על הפסדים. בשנת 1975 סירכה חברת העובדים לכיסות את הגערון, אם כי אז ושב הטיעון של מי שראו בה "מפעל חשוב [ש] אין להסתכל עליו רק לפי קנה מידה עסקית".⁴⁴

פָן אופייני למדzinיות ההוצאה היה שביקשה להוציא פון ספרים במחירים זולים. המחיר של מפעלי ההחרתמה היה מבוסס מלכתחילה על מחירי הפסד!⁴⁵ בתחריב הראשון שהוגש לכצנלסון הוצע שהמחיר לחותמים יהיה מחיר הפסד בסך 175米尔, כאשר המחיר העצמי של הספר היה 189米尔.⁴⁶ התפיסה בדבר מחירו העממי של הספר הושיפה ללוטות את ההוצאה ממשך כל שנותיה. הספר נتفس כמטריך יסוד שיש צורך לסביר אותו לעמו קhalb הקוראים, בעיקר קhalb החותמים. ב-1947, למשל, היו לסייעות שחרורות ולדור 6,000 מנויים, אבל מחיר הספרים היה נמוך ועם הייקף המכירות לא可以使 את הפסד (שאכן הגיע ל-1500 ל"י). למרות הפסד הצפוי הוחלט לא לipyker את הספרים.⁴⁷ מצב עניינים זה נמשך שנים שאחרי כן. ב-1970 שונער בוצאה מה שנות 1976 בעניין השתתפותה בהוצאה לאור של בריטניה לנוער היה מי שמחה על הכוונה לקבוע לאנציקלופדיה מחיר גבוה:

"עם עובד כהוצאה ציבורית והסתדרותית, אינה יכולה להיות שותפה למפעל המפוסס על הפקעת מחירם. לא ניתן שניתן ידנו להוצאה ספרי-יוקה לסטודנטים."

⁴⁴ מאיר עמית, מנכ"ל כור, הארץ, 16.10.1975.

⁴⁵ התפיסה בדבר מחירו של הספר המשיכה ללוטות את ההוצאה ממשך כל שנותיה. את ההפרש קיוו לכיסות על ידי המכירה החופשית של הספרים במחיר 275米尔 בספר, וגם זאת רק אם ימכרו בסך הכל 2,500 ספרים. מהזורה בת 2,000 לא הייתה יכולה להחזיר את ההשquaה במחירים שהוצעו, מכתב ממ. קרופניק לכצנלסון מיום 22.1.1942, גטץ מפלגת העובדה, בית ברל.

⁴⁶ המכון לחקר תנעوت העבודה ע"ש פנחס לבון 267-47.

פועלים והקיבוץ המאוחذ כליקוי חמור בכל הנוגע להשפעת המפלגה על "הידור הצעיר הרוחני אשר גדול בארץ".⁴⁸

בניגוד למבוקש עניינים זה המשיך הדימוי התנוועתי לדבוק בהוצאה עוד שנים רבות וממנו נגזרה ההנחה, כי מדובר בהוצאה שאינה צריכה להתחשב באילוצים כלכליים כלשהם משום שהיא פטורה מתחפקידות השוק.⁴⁹ הפרוטוקולים של הנהלת הוצאה מלמדים עד כמה היה דימוי זה רחוק מן האמת וכמה פעמים ריחפה חרב הסגירה מעלה ראשונה של הוצאה, ועד כמה התקשו לעיתים מנהליה לתפוס את העובדה, שהוצאה ספרים צריכה לפעול לפי הגינו כלכלית.

הקשישים הכלכליים שהוצאה נקלעה לתוכם הם שחילצו אותה מהתוווח המוגבל שקבע ברל כצנלסון והפכו אותה להוצאה רבת-תחומית ומגוונת. אפשר לומר כי עם עובד השתרורה בהדרגה מן היומה להיום הספרייה האחת והכוללת של מעמד הפוילים או מה-יומרה לשאת על גבה את הספרות העברית: "אנחנו לא צריכים לשאת על כתפינו את התרבות העברית. בכל אופן, לא רק אנחנו".⁵⁰ היא נפתחה לטעמים שונים הן בספרות המקור והן בספרות המתורגמת והויספה למחייבות החברתית והאידיאולוגיות המוצחרת שלה מחייבת בספרות יפה באשר היא ספרות.

פעילות הוצאה קיבלה תנופה בתקופת ניהולו של אליעזר פרי בסוף שנות ה-60 ותחילת שנות ה-70. אז גם השתפר המאוזן הכלכלי ומהJOR המכירות שלא לשנת 1971 הגיע לכ-2.5 מיליון לירות.⁵¹ עם זאת גם באותה סבלה הוצאה ממחסור בהון חזיר ונטקה

⁴⁸ המכון לחקר תנעות העבודה ע"ש פנחס לבון, 54-267-47.

⁴⁹ דוב, לאח, 1978. "על מהונאות ועל טעם" כתבה ראשונה בסדרה על הוצאות לאור שהוקדשה ל"עם עובד", דבר, מasha, 13.10.78.

⁵⁰ חיים באר בר שיח עם מערכת "עם עובד" במלאת ארבעים שנה להוצאה. ידיעות אחרונות, 21.5.1982.

⁵¹ דבר, 23.8.1972.

גדולה. מכל זה עשוי להתקבל הרושם כאילו מפעלי החחטמה הבטיחו לעם עובד קהיל מונויים יציב ובטוח. אולם הנזונים מלמדים כי מספר החותמים היה נתון לתנוזות בלתי פוסקות, ובישיבות המערצת עלה באופן קבוע הנושא כיצד ניתן להגדיל את מספר המונויים, איך לקבע את המבנה של הספרייה לעם, ואיזו זכות בחירה יש להשאיר למונוי היסוד.

בתזכיר לא תאריך, ככל הנראה מתש"ט, הוצע לחיבב כל חבר ההסתדרות בתשלום נוסף למסיו, שיקנה לו זכות ל-6 ספרי כיס או ספריים אחרים.⁵² ככל המידע לי, לא התקבלה הצעה זו. בדיון שנערך ב-1974 דוח על ניסיון להגדיל את מספר החותמים על-ידי כך שמוסדות שונים של ההסתדרות, וביניהם קופת חולים, תנובה וمبرחים, ישלו לעובדים חלק מדמי החתימה על הסדרות של עם עובד,⁵³ אולם ב-1975 קבע נחמן אוריאלי בישיבת מועצת המנהלים כי: "אין לנו קונים בטוחים מראש".⁵⁴

מספר המונויים על ספריה לעם עבר אמנים את שתי הרובות אולם לא היה בטוח מראוי וההוצאה הייתה צריכה לשקיע הרבה בשימירה על הקאים ובփיקת הסידרה למושכת קהיל קוראים וחב כל האפשר. דברים שכטב ברל צנלאסון לבן גוריון באוגוסט 1942 "מספר המונויים של עם עובד, יש להניח, עולה על מה שהיה בזמןן מן הזמינים להוציא-ספרים עברית"⁵⁵ — נשארו תקפים עד היום. תפוצה זו, ראוי לציין, לא נוצרה בכלל כוחו של המנגנון ההסתדרותי אלא בראש ובראשונה בשל המאמץ לשמר על מחיר נמוך ככל האפשר של הספר. בשנת 1973 הודפס כל ספר של ספרייה לעם ב-22,500—25,000 עותקים והוא ספרים שהגינו לתפוצה של 40,000—35,000 עותקים. ספרים אחדים

היארו בבני ענים כי מעת תצא תורה".⁵⁶ ב-1978 היו לספריה עם 25,000 מנויים ולספריות אפקים 3500—5500 מנויים, אולם בשל מחירים הולחניסטי של הספרים לא היו שתי הסדרות רווחיות. כדי הגיעו לרווחיות הייתה התפוצה של אפקים צריכה להגיע ל-10,000 עותקים. ספר ילדיים הפך רווחי רק לאחר שנמכרו מהם למעלה מ-3000 עותקים.⁵⁷ מובן אףוא כי עם עובד סיבסודה למעשה את הקורא: "מחירות הספר שבספריית אפקים' מעניק סובסידיה לקורא במקומם להעניק אותה לסופר".⁵⁸ ספריות אפקים נתקחה למשמעות שונות כדי להתקיים, וכשהועלו המחירים ירד מספר המונויים בשנת 1972 מ-6,600 ל-3,300.⁵⁹

פן מרכזיו של ההוצאה היה רשות המלאי (the-backlist) המגנות שלא יהיה לה ביקוש מתמיד להדפסות חוזרות. עם עובד הייתה מסוף שנים השישים לאחת ההוצאות הפעילות ביותר בשוק המוציא לאור. בשנות השבעים היה ממוצע הכותרים שלא לשנה כמו אה ספרים חדשים וכ-180 הדפסות חוזרות בהיקף כולל של כמיליון עותקים לשנה, וביניהם ספרי לימוד, וספרייה של אchipoteshim שהיו בטיפולו של יעקב זין, וכן ספרייה אוניברסיטאית, ספרי שירה וספרי מדע בדיוני בעריכת דורית לנץ. בשנת 1971—1972 יצאו לאור 61 ספרים חדשים, שחלקם הפך לרבי-מכר, וזאת בנוסף ל-47 מהדורות חוזרות.⁶⁰

אבל נראה כי מה שקבע יותר מכל את צביונה של ההוצאה היו מפעלי המונויים והחחטמה. אלה התבسطו, כאמור, מלבת הילה על מחרי הפסד אבל הבטיחו תפוצה

⁴⁷ אהוביה מלכין בדיון על מחיר האנציקלופדיה, פרוטוקול מיום

⁴⁸ אהוביה מלכין עם עובד, 10.8.76.

⁴⁹ חיים באר אצל דובב 1978.

⁵⁰ אהוביה מלכין פרוטוקול מיום 24.7.1970.

⁵¹ פרוטוקול מיום 31.8.71 אהוביה מלכין עם עובד.

⁵² סקירה לישיבת מועצת המנהלים 22.6.72 אהוביה מלכין עם עובד.

⁵³ המכון לחקר תנועת העבודה ע"ש פנחס לבון 22-267-7.

⁵⁴ פרוטוקול מיום 17.10.74, אהוביה מלכין עם עובד.

⁵⁵ פרוטוקול מיום 24.4.75, אהוביה מלכין עם עובד.

⁵⁶ מכתב מיום 4.8.1942 גnak מפלגת העבודה, בית ברל.

לעבץ או לשמש, כי אם שזה-פעולה בו יהיה יוצר בZHORORIN, אבל שירגש בו בזמן שיש קרקע לרגלו ויש תנאים המאפשרים את עבדתו.⁵⁸

ואכן, עוד לפני שקמה ההוצאה התחל לגייס עבורה סופרים שנחקרו בראשם המדברים בפוזה העברית. הוא חיע לחים תמייקה כלכלית קבועה תמורה התקשר רוגנס עם ההוצאה, וקיוה באופן כזה להפוך אותה להוצאה המוביילה בתחום הספרות העברית, צנלאסון פנה לסופרים המרכזים באותו הזמן — עגנון, האז, בורלא ושפמן — וביקש מהם להסכים להתקשרות בלעדית עם עמוד. חז' מגנון נענו לו כמובן, וכמה מהתקשרותו אלו נשכו עד מותם של הסופרים, כמו ה兹 ושפמן שכצנלאסון העריכם מאוד. הוא היה מוכן אפילו לדוחות את פתיחת ההוצאה עד שה茲 ישלים את ספרו.⁵⁹

בסוף דבר היה הספר הראשון שראה אור בהוצאה ספרו של ברסלבקי **בנפול מצדה וספר הגבורה** בעריכת ז. הלפרין, אם כי בראשיות ההוצאה הופיע ספרו של **ה茲 היושבת בגנים** בספר הראשון שהופיע בהוצאה עם עובד — עדות להערכתו שרחש ברל ממחבר ולרצון לפתח את ההוצאה החדשנית ברומן פרי עטו.

ברל צנלאסון ניסה לסייע לקבוצה של סופרים עבריים, וכך עזר לשופמן להיחלץ מאוסטריה בשנת 1938 והקים למען את "קרן שופמן". עם הקמת ההוצאה תמן באופן ישר בהז, בשופמן ובבורלא ואילו לסופרים אחרים ניסה לעזר עליידי תשולם שכר סופרים ושכר מתרגמים גבוה מהמקובל.⁶⁰ ראוי לציין, שבREL לא היה מעוניין בתמיכת ב"ספרות לשם", בודאי לא בפוזה

⁵⁸ צנלאסון, REL, [תש"ה] תש"ג. **ספרות לעם** (ביבליות פעילים י"ח בניסן תש"יב, 5.4.1942. כתבי ב. צנלאסון, כרך שניים עשר (밀ואים), הוצאת מפלגת פועלי ארץ-ישראל, עמ' 150—166).

⁵⁹ גראץ, נורית, 1988. **ספרות ואידיאולוגיה בארץ ישראל** בשות החלשים. האוניברסיטה הפתוחה: תל אביב, עמ' 163.

⁶⁰ בתחשיב הראשן שהוגש לצנלאסון חשב שכר הסופרים למחודשה של 2,000 עותקים בס"ך 75 לא"י, בדוקו אותו הסכם שהוקצה לצור הספר, כולל סיורו, עימוד, הଘה, הדפסה ויר (ו) (תחשיב

הגיעו לתפוצה כפולה. אולם דווקא בתקופה שבה זכתה ספריה לעם להגמוניה בלתי מעורערת בשוק הספרות היפה והיתה למועדפת על ידי הרבה מן הספרים הישראלים נקלעה ההוצאה לקשיים. אליעזר פרי הסביר את הפרדוכס הזה בישיבת מועצת המנהלים מאוגוסט 1972:

"עם עובד מתפתחה ב邏ירות ולא חנים המו"לים אומרים שהפכה להוצאה פעללה ראשונה בין הוצאות הספרים, המוציאיה לאור הרבה ספרים, אבל מצד שני זה מחריף את הקשיים. אנו זוקקים להoon חזר בסכומים גדולים ולאשראי בבנקים."⁶¹

כל שהתרחבה הפעולות כך החמירה הבעיה של המ>thisor בהoon חזר. בשנת 1975 אימה מועצת המנהלים של ההוצאה להפטר אס חברות העובדים תסרב לבצע קונסיליזציה של החובות בסך 1.25 מיליון ל"י.⁶² הבקשה לא אושרה, אבל הוועגה הלוואה בתנאים נוחים. מאותה שנה ובעה ההוצאה לקיים את עצמה ללא תמיכה כלשהי מבחו.

תמכה בספרים

ברל צנלאסון נימק את יוזמו המו"לית בדאגה לספר העברי והפיקתו לנכס של תנועת העבודה:

"[...] הדאגה השניה שינה להוצאה זו היא הדאגה לסופר: הרצון לתת לספר העברי מה שבעצם חסר לו בימינו: חסר לו הסדן, חסר לו הקשר הארגוני ביןו לבין הקורא. [...] במאה שאנו מנסים עכשו לעשות גלום גם הרצון לתת לארה"ה העברי שזה-פעולה מספיק בתוך תנועת הפועלים, לא שזה-פעולה שיהפוך

⁶¹ פרוטוקול מיום 31.8.72, ארכיון עם עובד.

⁶² הארץ, 16.10.1975.

במקרים אחדים הגיעו הסוכסוכים להתקינות מושפתית. כזה היה הסוכסוך בין ה兹' לבין הוצאה בשנת 1972, שבו זכה ה兹' בפסק הבוררות אף על פי שספריו לא תמיד זכו לתפוצה מרשימה גם בימי הזוגם שלון.⁶⁴ ההוצאה הקפידה למלא את התכתיותה לסופרי הבית גם בימיה הקשיים ביותר,⁶⁵ אולם לא הוסיפה לקבל על עצמה התכתיות מעין אלה אפילו במחיר של אובדן סופרים בעלי יוקרה והצלחה משחרית.

שיקולי העירייה

את ספריה עם אפיין מראשיתה המתח בין ספרות מתרגם לספרות מקור. במאובט להלקין מתומו תש"ד כתוב ברל כצנלסון, כי "אין לי מקום להרבה תרגומים, ואני נזכר לדברים תמציתיים ומעולים [...]"⁶⁶ ובדבריו על תוכנית הוצאה כתוב:

[...] "המגמה בפועלתנו הספרותית היא שהספרים יהיו נכס רוחני המועשיר את העולם הרוחני של התנועה [...] אבל האופי של ספרות התרגום אצלנו בעברית הוא זהה שמעיד על חוסר כל יחס בספרות המקור, חוסר כל אמונה שיש לנו גם יצירה מקורית. מה שיש עליו גושפנקה של תנואה פוליטית מסוימת, מובהח הדבר שהוא טוב גם בשביבנו, זהה הדרך בה הלו החזאות-הספרים בארץ [...] אין חיירוח אמיתיות

⁶⁴ על פי הדיווח על תפוצת *יעיש ב'* עד במאי 1948 מתברר שנמכרו מן הספר סך הכל 969 עותקים, לעומת 2187 עותקים מספרו של זוחי, שיצא לאור גם הוא בסידרת "לדור". דוח' לחודש מאי, המכון לחקר תנוצות העבודה ע"ש פנחס לבון 26-267-א. ⁶⁵ ראה את המכתב הבא מבקרת להז': "בקשתי מעת ההנהלה שהיא תקפיד על כך שהתשלומים המנגיעים לך ישולמו כסודם ללא כל קשר עם מערכת התשלומים הכללית. מכתב מיום 4.5.1956, המכון לחקר תנוצות העבודה ע"ש פנחס לבון 23-23-א. ⁶⁶ גזע מפלגת העבודה, בית ברל, מכתב מכ"ט תМО תש"ג.

חודשנית או מודרנית, גם לא בשירת "חיבת ציון" או בשירה מודרנית. עניינו היה במיל שראה כסופרי הזרם המרכז של הפרוזה העברית. לא אחת שבע מරורים מן הספרים בני חסותו שלא הכירו לו טובות וגם התלונן על אונCKERותם הרבה ועל קובלנותיהם האין סופיות. לא די שופמן מסר ספר להוצאה אחרת, הוא עוד סבור שבREL שוכב על זינרים ומונע אותם ממנה. "התחת מצננת אנסי?" תהה.⁶⁷

בשני מכתבים זוופים לש. שלום הביע צצNELSON את בעודו על יחסם הלא-עניני של סופרים לעובדה הספרותית

"ומי הם 'משנאיך' אשר כבר הפכו לך 'חלום גודלי' שראית בעם עובד לפיגול ולתועבה'. מה המאניה הזאת של 'משנאים' ו'הרוגים'. וכי אין מברך רשאי להעירך כהה או אחרת, האם עבד הוא המשורר לך או לי, וחיבך לרוץ לפני המרכבה ולצעוק: 'חי?' ומה נဟלת כל כך, כשהראית שمبرך לא אהוב عليك זוכה שיזדיעו על קובץ כתבייך? הקניון ייחיד הוא הספרות העברית? או רוצח אתה לגוזר כליה על כל ספר שאינו מעיריך

אותך כפי שהיית רוצח שעיריך?"⁶⁸ לא מעט חיכוכים התגלו בין ברל לבין סופרים שבראו שאינו מטפה אותם כפי ערכם, ובREL גילה את האגוצנטריות המאפיינת את יחסם של הספרים לספרות:

"חוושני שאין ספר מוכן להסתפק בחתיכת-לוייתן של חברו, ואין דעתו מתקררת עד שהוא רואה 'כל כתבי' של עצמו. ואין בכך הבדל 'מברך פרעה היושב על כסאו עד בכור השפה אשר אחר הריחסים', משופמן ועד עירא דמן חベירא."⁶⁹

שהוגש על ידי מ. קרופניק לצצNELSON ביום 22.1.42, גזע מפלגת העבודה, בית REL).

⁶⁷ טירות מכתב ללא תאריך, גזע מפלגת העבודה, בית REL.

⁶⁸ מכתב מיום 15.4.1942, גזע מפלגת העבודה, בית REL.

⁶⁹ מכתב לדוד זראי, שלא נשלח, מיום 2 סיון תש"ג, גזע מפלגת העבודה, בית REL.

מודרניסטי יותר. קבוצה של יצירות יצרה בספריה זימוי של סיירה המתרכזת בסיפור על עלילה הנושאת תמטיקה חברתית או לאומית, אבל לצד רומנים המתאימים אולי להגדירה כולנית צו הופיעו בה גם רומנים בעלי אופי שונה, ובמשך השנים הופיעו בה מגוון רחב למדי של ספרות בעלת ערך מוסכם. טעם העורכים והצורך לפנות לקהל קוראים רחב הכתיבו בזודאי את הימנעות מ"ספרות נסונית", אבל יכולתה של הספריה לבחר יצירות מן השורה הראשונה של ספרות העולם, לא להתרכו בספריות לאומיות בזודאות אלא להרחיב את הטווח הגיאוגרפי-תרבותי, להוציא ספרים בני זמנו וספרים בני דורות קודמים — העניקה לה חיים והיקף. היו שטענו נגדה שאין לה קו מוגדר ומובהק, אבל אילותה ועמדתה של הסיירה נקבעו בעיקר היכולת להציג מבחר איקוטי בתחום הטעם של עורכיה וగבולות מדיניותם. לא פחות מכך ידעה ההוצאה לקבוע אמות מידיה גבוחות של הקפדה על האיכות הלשונית, לעיתים תוך סטנדרטיזציה של הטקסט, ההגאה והעיצוב של הספר.

ראיה למעמדה של ספריה עם היא העובדה שבשנות ה-70 הייתה הקיימת הספריה המחוורת ביותר. מוזי חדש הונשו למערכת כמה עשרות כתבייד, מהם נבחרו ארבעה לשנה בלבד. ברירה זו הולידה באופן טבעי ביקורת מצד בעלי כתבי היד הנדחים ובחכרה בזודאי גם שיקולים מוטעיםפה ושם. הספריה לא שמה לה למטרה לעוזד סופרים חדשים, אם כי מעתים מספירה היו גם ספרי ביכורים. לעומת זאת בולטות הוצאתם לאור של "ספרי ביתן" כמו אהרן מגן, חנוך ברוטוב, נתן שחם, בנימין תמנז' ועמוס עוז, ומאוחר יותר משה שמייר ודוד שחר, ובשנים האחרונות יהושע קנא, חיים באר ומאר שלו.

בשנת 1969 הוחל בהוצאה של ספרית אפקים לספרות עיון ומחקר. גם כאן בלט מגוון התחומיים והנושאים של הספרים מתחומי מדעי הטבע, המחקר ההיסטורי, הביאוגרפיה וכדומה, חלקים מתחום מה שמנדר כ"مוצע פופולרי". ספרים אחדים, כמו בדור

לא כוזבים אם אין כבוד ואהבה למקור, גם כשהוא עוד צער ורך ודל, אפשרות מלאה להתגלות. ומשום כך תראו שבתוך הרשימה הזאת של עשרים וחמשה ספרים יש לא פחות מאשר מחצית ספרים מקוריים,⁶⁷ גם משה שרת מצא טעם לגם בריבוי הספרות המתווגת. אולם העדפת ספרות המקור (בספריה עם ראו אוור כשליש ספרי מקור) לא בלהמתה החוץ-במספר הכותרים המתווגים. בתחום זה גילתה ההוצאה הרבה פחדות "שמורות" מאשר בתחום ספרות המקור כבר משנותיה הראשונות. בספריה עם ראו אוור הדבר של קאמי, *חוות החיים* של אורוול, כמה מספרי של דה. לורנס ושל ג'וזף קונראד. אולם גם כאן היו ספרים שנדרשו מטעמים של טעם ספרותי או הערכה אידיאולוגית-ספרותית. ספרו של גרהם גריין *העווז והתפארת* נדחה בשנת 1950 וראה אוור רק כעשר שנים לאחר מכן ⁶⁸ וידיים של רוסו נדחה.⁶⁹ לעומת זאת בתקופה ההוצאה להוצאה לאור את קפקא, אך הזכיות כבר היו בידי הוצאה אחרת.

בשנים הראשונות שליה הייתה להוצאה עם עובד מקום שני במפה של הספרות העברית. מעמד הבכורה היה בידי ספריית פועלים בעריכתו של אברהם שלונסקי. רק בעקבות *יסודה* של ספריה עם ב-1954 השנה המצה ובשנות ה-60 כבר זוהתה עם עובד עם הספריה. עם ורכשה לה מקום מרכזי במפת הספרות העברית. ספריה עם התאפיינה בתופצתה הרחבה, ולכן קבועה נורמות ספרותיות ותרגומיות. בתחום המקור בעיקר גילו עורכיה — ירוחם לוריין, א.ד. שפיר, ואחר כך אברהם יבין בהשתתפות אמיצה פורת — העדפה לספרות ריאלית אבל בשcz השנים גם נטיה לכיוון

⁶⁷ צנלסון, ברל, [תש"ה] תש"י. *ספרות עם* (בכינוס פעילים י"ח בימיון תש"ה, 5.4.1942 כתבי ב. צנלסון, כרך שניים עשר (ሚלאים), הוצאה מפלגת פועל ארכישראל, עמ' 150—166).

⁶⁸ פרוטוקול מיום 17.11.1950 ר' 18, ארכיוון עם עובד.

⁶⁹ המכון לחקר תנומת העבודה ע"ש פנחס לבון 21-267-א.

העתיקים הכוללים של ספרות יפה בלבד הגיעו למיליאונים. בשנות ה-70 היה ממוצע הכותרים לשנה כמאה ספרים חדשים וכ-180 הדפסות חוזרות בהיקף כולל של כמיליון עותקים (!). עד 1973 הדפסו כ-140 ספרים ישראליים את ספריהם בעם עובד — ומספר זה גדל מאז. בשנות השמונים החלה לצאת לאור הסידורה הספרותית "פרוזה אחרת" בעריכת אילנה המרמן. ספרי השירה נערכו בשנים אלה תחילתה בידי חיים פשח ולאחר מכן בידי מאיר ויזלטיר. מפעל מוויל רחוב היקף שנטלה על עצמה ההוצאה בשנים אלה הוא **מקרה לישראל**, פירוש חדש לתנ"ך בהשתתפותם של בכירי חוקרי המקרא בארץ ובעולם.

אבל תפקידה של עם עובד, אם נגביל אותו לתחום אחד בלבד, ונוטלים מסורות המחקר וההגות ומספרי היען, נמדד במקומה בתפריט הספרותי שעלה על שולחנו של קורא העברית,oca ואכן אין ספק שעם עובד ידעה להציג במאות 50 שנות קיומה תפנית עשיר, מגון ומצוין שבלעדיו אין לתאר את הספרות העברית ואת הספרות בעברית ואת יומן הקרייה של קורא העברית.

המחפה המדעית של אהרון קציר, ברל של אניותה שפירא והרצל של עמוס אילון זכו להצלחה גוזלה. בסידורה, בעריכתו של אהובה מלכין ואחריו אל שאל-טיאל בהשתתפות אברהם שפירא, הופיעו שורה ספרים בשנה.

מראשיתה פעלה הוצאה עם עובד בתחום ההוצאה לאור של ספרי ילדים וכן בעריכתה של ברכה חבס. אבל למעט מרכז בהוצאה זכתה ספרות הילדים עם הקמתן של דן חסן ושפן הסופר. מדיניות ההוצאה הדגישה את הערך החינוכי של ספרות הילדים, אבל לא פחות מכך את הצורך להוציא לשוק ספרות אינטלקטואלית ואת הערך הכללי של ספרי מקור לגיל הרך ולילדים.⁶⁷ הייחוד של הספרות לילדים נקבע בעיקר על ידי הקפודה על איכות הספרות המתורגמת ועל מספר רב של ספרי מקור שבתוכה. בעיקר בהוצאה דן חסן, היו רבים הספרים, שעוניים ההוויה הישראלית על צדדייה השונים.

מלכתחילה נועדה הוצאה עם עובד לשמש אכסניה ספרותית של הסתדרות הכללית. בתזכיר משנת תש"ט כבר הודגשה מהוייבותה הממלכתית של ההוצאה כהוצאה ספרים שתפקידו לתרום תרומה "למחפה הרוחנית והנפשית של המוני ישראל שבאה עם הקמת המדינה".⁶⁸ במרוצת הזמן נעלמה מהוייבות האידיאלית לוגית לפחות בכל הנוגע לספרות היפה המתהווה ומתרוגמת והוצאה גילתה ערotta ופתיחות למתהווה בספרות העולם ובספרות המקורית. שמות "בטוחים" ושמות חדשים, קלסיקונים ומודרניסטים מצויים בה אכסניה.

את תרומתה בספרות העברית לסוגיה אפשר למדוד על-פי מספר הכותרים. במשך 50 שנותיה הופיעו בה כ-4,000 כותרים וכ-2,000 מהם "חיים" עד היום. מספר

⁶⁷ ראה דברי חיים באර פרוטוקול מיום 17.10.74 ארכיוון עם עובד.

⁶⁸ תזכיר ללא תאריך, ככל הנראה מתש"ט, המכון לחקר תנועת העבודה ע"ש פנחס לבון 22-267-ז.